

Doc. dr. Mariyana STAMOVA

Institut za balkanistiku sa Centrom za trakologiju

Bugarska akademija nauka, Bugarska

E-mail: marianastamova@yahoo.com

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article

UDK/UDC: 94:32:327(4:497:497.7)"20" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2024.7.12.435>

GEOPOLITIČKE PROMENE U EVROPI I NA BALKANU I NJIHOV UTICAJ NA REPUBLIKU (SEVERNU) MAKEDONIJU OD POČETKA 21. VEKA*

Apstrakt: *Posljednja decenija 20. stoljeća prvenstveno se povezuje s međunarodnom konsolidacijom Republike Makedonije, dok se tokom prve decenije 21. stoljeća zemlja suočila s ozbiljnim međunarodnim problemima i sukobima između makedonske i albanske zajednice, kao i s dilemom o svojim daljnjim koracima prema članstvu u evropskim i sjevernoatlantskim strukturama. Na rubu novog stoljeća, država se sukobila s brojnim unutrašnjim političkim problemima i eskalacijom međunacionalnih sukoba. Opasnost od eskalacije i širenja etničkog sukoba i njegove transformacije u građanski rat uspješno je izbjegnuta uz pomoć međunarodne zajednice.*

Sa stanovišta vanjske politike, tokom prve decenije 21. stoljeća, zemlja je imala status kandidata za članstvo u EU, a vrata NATO-a su bila otvorena za nju. Međutim, glavni problem njenog uspješnog integriranja ležao je u pronalaženju rješenja za pitanje imena zemlje u sporu s Grčkom. I pored ozbiljnih napora Republike Makedonije, EU nije postavila datum za početak pregovora o pristupanju na početku druge decenije 21. stoljeća. S druge strane, NATO je bio spreman na brzi pristup balkanske države, ali samo nakon što je sporno pitanje imena riješeno. Ta pozicija jasno je istaknuta na NATO samitu u Bukureštu 2008. godine, kada su Albanija i Hrvatska dobile pozivnice za pridruživanje Savezu, dok Makedonija nije. Zemlja je tako ostala potpuno blokirana u dijalogu s NATO-om i EU zbog zahtjeva Grčke vezanih za njeno ime i implementaciju politike dobrosusjedstva. To je zauzvrat stvorilo prijetnju sigurnosti i dovelo do eskalacije međunacionalnih tenzija.

* This article has been written under the auspices of the academic project "Ethnic, Religious and Minority Issues on the Balkans in 20th and 21st Centuries" of the Institute for Balkan Studies and Center for Thracology "Prof. Alexandre Fol" of the Bulgarian Academy of Sciences (№2412130 in the Bulgarian Current Research Information System of the National Center for Information and Documentation (NACID), available at: <https://cris.nacid.bg/public/project-preview/15206>.

Rastuća destabilizacija zemlje bila je snažno pogođena produbljavanjem krize u unutrašnjoj političkoj sferi u jesen 2012. godine, izazvanom takozvanom "budžetskom krizom". Ona je bila povezana s poteškoćama u usvajanju novog budžeta nakon što je bio blokiran u Skupštini od strane opozicije. Politička kriza se nastavila 2013. godine, uz aktivnu pomoć opozicije, posebno lijevo orijentisanog Socijaldemokratskog saveza Makedonije koji je više puta blokirao rad Skupštine na raznim pitanjima. Na unutrašnjopolitičkom nivou uslijedili su predsjednički i vanredni parlamentarni izbori, koji su stvorili novu političku napetost. Političke stranke u borbi za vlast vrlo oštro su se optuživale za nesposobnost i izborna falsificiranja parlamentarnih izbora. Na polju rodne politike, i dalje je postojalo aktuelno pitanje blokiranja prijema Republike Makedonije u EU od strane Bugarske i Grčke. Makedonija je prihvatila sve uvjete koje je postavila Grčka, uključujući promjenu ustavnog imena u Republika Severna Makedonija 2019. godine. To je motivisalo bugarske političare da postave neka svoja pitanja vezana za jezik i historiju. Naime, poznato je da Bugarska ne priznaje postojanje makedonskog naroda, njegov jezik i historiju, čime je stvorila novi i dodatni politički problem. Ne smijemo zaboraviti već postojeće probleme.

Ključne riječi: *Evropa, Balkan, Republika (Severna) Makedonija, Albanija, Bugarska, Grčka, Srbija, 21. stoljeće.*

THE GEOPOLITICAL CHANGES IN EUROPE AND THE BALKANS AND THEIR IMPACT ON THE REPUBLIC OF (NORTH) MACEDONIA SINCE THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Abstract: *The last decade of the 20th century is associated predominantly with the international consolidation of the Republic of Macedonia, whereas during the first decade of the 21st century the country faced grave international problems and confrontations between the Macedonian and the Albanian communities, as well as the dilemma of its further steps towards membership in the European and North Atlantic structures. On the verge of the new century, the state clashed with numerous domestic political problems and escalation of the inter-ethnic conflicts. The danger of the escalation and spreading of the ethnic conflict and its transformation into civil war was successfully averted with the help of the international community.*

From a foreign policy perspective, during the first decade of the 21st century the country had candidate status for EU membership and the doors of NATO were open for it. However, the main problem before its successful integration consisted in finding a solution to the issue of the country's name in its dispute with Greece. In spite of the serious efforts of the Republic of Macedonia, the EU did not set a date for the start of the accession negotiations

in the beginning of the second decade of the 21st century. On its part, NATO was ready for rapid accession of the Balkan state, but only after the dispute on its name had been resolved. That position was clearly outlined at the NATO Summit in Bucharest in 2008, when Albania and Croatia received invitations to join the Alliance, but Macedonia did not. The country thus remained with totally blocked dialogue with NATO and the EU on account of the demands of Greece concerning its name and the implementation of the good-neighbourhood policy. That in turn created a security threat and resulted in escalation of the inter-ethnic tension.

The country's growing destabilisation was strongly influenced by the deepening crisis in the domestic policy sphere in the autumn of 2012, provoked by the so-called "budget crisis." It was connected with difficulties for adopting the new budget after it was blocked in the Assembly by the opposition. The political crisis continued in 2013, with the active help of the opposition, notably the left-wing Social Democratic Union of Macedonia that blocked on numerous occasions the Assembly's work on various issues. On the domestic political level, presidential and extraordinary parliamentary elections followed, which created a new political tension. The political parties in the struggle for power very fiercely accused each other of incompetence and electoral falsification of the parliamentary elections. On the gender-political front, there was still the current issue of the blocking of the Republic of Macedonia's admission to the EU by Bulgaria and Greece. Macedonia accepted all the conditions set by Greece, including the change of the constitutional name to the Republic of North Macedonia in 2019. This motivated Bulgarian politicians to set some of their own conditions regarding language and history. Namely, it is known that Bulgaria does not recognize the existence of the Macedonian nation, its language and history, so it has created a new and further political problem. We should not forget the already existing problems.

Key words: *Europe, Balkans, Republic of (North) Macedonia, Albania, Bulgaria, Greece, Serbia, 21st century.*

Unutar-politička kriza i serija vanrednih prijevremenih parlamentarnih izbora

Naročito dinamična situacija u Republici Makedoniji se događa tokom 2015. i 2016. godine kada su tendencije za promjenu vlasti postale vidljivije. Kao rezultat unutar-političkih događaja povećava se pritisak za promjenu vlasti. Povećane su aktivnosti političkih stranaka koje su se borile za vlast, ali su učešće uzele i neke spoljne strukture tzv. nevladinih organizacija finansirane od

strane nekih inostranih centara sa ciljem promjene vlasti¹. Naime tendencije su bile jasne: da dođe do promjene u rukovodećoj stranci, do promjene imena i, razumije se, do potrebne ustavne izmjene koje bi sačinjavale taj kompleks². Tome je prethodio jedan veliki pritisak ka realizaciji tzv. “uspešnog referenduma” i pritisak na poslanike u Skupštini da bi glasali za te ustavne promjene³. Treba se naglasiti da građani albanske nacionalnosti aktivno su učestvovali u tom procesu, i oni su lakše prihvatili promjene. Pripadnici makedonske etničke zajednice dosta kategorički su to odbacivali. Oni su odbacivali novo ime, mada je to bilo postavljeno kao jedini uslov za članstvo Republike Severne Makedonije u EU. Politička stranka VMRO-DPMNE kojom je rukovodio Nikola Gruevski iskazala je kategoričan stav protiv promjene imena pod spoljnim pritiskom smatrajući da je to zagovor protiv makedonskih nacionalnih interesa, naročito kada su bili pominjani neki ustavni postulati historijske prošlosti kao Ilinden i ASNOM, dok albanska populacija nije na to obraćala naročitu pažnju. Za njih bitnije je bilo članstvo u EU po svaku cijenu. Potpisivanjem tzv. *Prespanskog ugovora sa Grčkom*⁴ došlo je i do dalje polarizacije međunacionalnih odnosa jer su političari albanske populacije i albanske političke stranke to vješto iskoristili kako bi dobili da albanski jezik bude službeni jezik na cijeloj teritoriji Makedonije, a ne samo tamo gdje su bili većina, iznad 20%.

Promjena vlasti i iznevjerena očekivanja

Nakon velikih propagandi i pritisaka u maju 2017. godine došlo je do promjene vlasti koje ipak nije bilo odraz izbornih rezultata. Novu vladu je formirala politička stranka SDSM (Socijaldemokratski savez) koja na izborima nije dobila većinu poslanika već je iskoristila naklonost albanskih političkih stranaka. Zbog toga, a i zbog samog načina na koji je došla u situaciju da formira novu vladu, još na početku vlada nije bila opšteprihvatan. Pokazalo se i to da je sam predsjednik vlade i lider te političke stranke Zoran Zajev, ranije bio osuđivan zbog pronevjera napravljenih prilikom gradnje Trgoviskog centra

¹ U vezi sa tim pitanjem detaljnije vidi u radu M. Stamova, Република (Северна) Македонија: трънливият път към евроатлантическата интеграция. – В: Костов, А. (Съст.) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, Парадигма 2019, 197–222; Маријана Стамова, Република Македонија: реални или надценени амбиции, в: *Балканите през второто десетилетие на 21 век*, София, Парадигма 2015, 221–254.

² Dana 12. 2. 2019. godine stupile su na snagu ustavne promjene kojima su ispunjeni svi uslovi za primjenu imena “Republika Severna Makedonija”, skraćeno “Severna Makedonija” ili zbog lakše upotrebe još kraće RSM.

³ Dana 27. 4. 2016. godine, prilikom priprema za izbor predsjednika Skupštine, Talata Džafetija, događa se napad u Skupštini R. Makedonije, koji je kasnije od strane pravosudnih organa okarakteriziran kao krivično djelo državni udar.

⁴ O dogovoru za Grčkom vidjeti: <https://vmacedonia.com/politics/Macedonia-greece-agreement.html>.

“Global” u Strumici dok je bio gradonačelnik. Zbog tih radnji on je najprije bio osuđivan pa pomilovan od strane ranijeg predsjednika iste stranke i predsjednika države Branka Crvenkovskog. Zajevu je jedini cilj bio da ostane na vlasti i da bude premijer i tako se čitavo vrijeme i ponašao. Nije se angažovao da prave nekakve reforme, pa zato Makedonija nije napredovala ni po pitanju eurointegracija. Realizovao se jedino njen prijem u NATO savezu, pitanje koje je i ranije već tako reći bilo riješeno, a izostao je prijem države u EU koje je bilo prioritetno pitanje. Zbog toga, naravno, premijer Zajev nije uživao autoritet, pa je kasnije podnio ostavku. On se i ranije više puta, po pitanju promjene imena izjašnavao da moramo “da malo savijemo kičmu pa da bi ušli u EU”. To neriješeno pitanje sa EU uticalo je na unutrašnje prilike, pa da bi opstao na premijerskoj funkciji, učestvom nekih zapadnih zemalja iniciran je tzv. “Pržinski ugovor” potpisan 2. juna 2015. godine. Nije izostalo optuživanje za izborne manipulacije kao i manipulacije u vezi za ulogom albanskih političkih stranaka, a naročito vodeće partije u koaliciji DUI (Demokratska unija za integraciju i njenog lidera Alija Ahmetija).

Politika - založnik Specijalnog javnog tužilaštva

U čemu su dalje bila iznevjerena očekivanja. Makedonija je ostala podijeljena zemlja u etničkom i u političkom smislu. To se naročito vidi u odnosima političkih stranaka. SDSM je došao na vlast sa velikim obećanjima, između ostalog, da će suzbiti kriminal i korupciju, zbog čega je vlada SDSM formirala Specijalno javno tužilaštvo za borbu protiv kriminala i korupcije. Bila su obećanja da će Makedonija da bude društvo koje pripada svima podjednako, da će Makedonija svim građanima obezbjediti jednake uslove za život. Sa druge strane stranka VMRO-DPMNE na izborima 2016. godine dobila je veći broj narodnih poslanika, ali nije mogla da formira vladu jer albanski blok koalicija albanskih partija nisu htjeli da formiraju vladu sa njom ističajući pojedine izjave da je ta stranka koja ne voli i mrzi Albance. To je još više povećalo političko nepovjerenje i mržnju. Međutim, albanski blok stranaka uglavnom je bio opredijeljen da saradjuje za strankom SDSM odakle su očekivali, a i dobili beneficije i veće i nesrazmerne na njihove izborne rezultate. To je još više uticalo na normalan život i na sređivanju političkih prilika u državi.

Da bi ispunila obećanje dato na izborima o suzbijanju korupcije vladajuća SDSM je isforsirala stvaranje Specijalnog javnog tužilaštva sa specijalnim tužiteljem, ali i sa revanšističkom ulogom u korist stranci SDSM⁵. Ubrzo se pokazalo da je to jedan promašaj u političkim odnosima u toliko više što je i specijalna tužiteljica bila žena bez nekog pravnog iskustva. Bivši

⁵ М. Стамова, *Република (Северна) Македонија: трънливият път към евроатлантическата интеграция*, 200–201.

premijer Nikola Gruevski bio je optuživan i osuđen da je nabavio preskupo vozilo za potrebe vlade van propisane procedure. Iskarikiralo se do te mjere da je sa tim parama mogao da kupi tenk. Njemu su bila pripisana i druga krivična djela, pa je pozivan na suđenje svakog dana. Na kraju, zbog straha, kako je i sam tvrdio, za svoj život bio je prinuđen da potraži spoljni azil, kojeg je dobio u Mađarskoj. Mada se u političkim krugovima pretpostavljao da je taj azil i bještvo iz Makedonije bilo pripremljeno sa strane aktuelne vlade Zorana Zajeva. To pitanje ostalo je i do danas nerazjašnjeno.

Veoma brzo se pokazalo da Specijalno javno tužilaštvo nije bilo pravo riješenje situacije. Nije odgovorilo zamislenim zadacima, a pokazalo se da nije odgovaralo onima koji su ga smislili. Ono je stvorilo ogromnu administraciju koja je stupila u dosluhu sa nekim skopskim kriminalnim strukturama kao i da sama vlada sa njenim prvim ministrima i da je u bliskim kontaktima sa tom strukturom. Obzirom na to da je vlada Zajeva sasvim izgubila autoritet jer je bila potresana i drugim, i još većim skandalima, to se odrazilo na izborne rezultate na vanrednim parlamentarnim izborima krajem 2019. godine. U međuvremenu na predsjedničkim izborima⁶ pobjedio je kandidat vladajuće koalicije Stevo Pendarovski, čime se potvrdilo već poznata činjenica da kada je u pitanju izbor predjednika države prednost ne dobija sposobnost kandidata već kandidat za koga glasaju albanski glasači.

U ciklusima prijevremenih parlamentarnih izbora, posljednji su sprovedeni 15. jula 2020. godine, mada je činjenica, da u principu, nisu donijeli neki zapaženi rasplet na političkoj sceni Republike Severne Makedonije. Njihovi rezultati bili su iznenađenje i za same učesnike. Naime predizborna kampanja bila je dosta suprostavljena između političke stranke koje su bile u vladi. To su sa strane makedonskog političkog bloka - SDSM i albanskog bloka Alija Ahmetija - DUI. Te dve stranke još na početku same kampanje su oštro optuživale jedna druga za korupciju i kriminal i za nesposobnost u rukovođenju državom. Tada nisu se nadale da će izborni rezultati biti takvi da će oni ponovo dobiti šansu da upravljaju državom. SDSM se nadala da će obezbjediti sigurnih 61 poslanika u 120-članom parlamentu, kako bi iza sebe dobila većinu za formiranje vlade. To ih je natjeralo da naprave predizbornu koaliciju sa manjom strankom Bilala Kasamija - BESA. Tako je do pobjede došla sa podrškom albanskih glasova koalicionog partnera BESA.

Analize su pokazale da je to bila politička greška makedonske političke stranke jer time su izostali glasovi Albanaca, koji su i otišli u ostalim političkim strankama - DUI i koaliciji Albanca Zijadina Sele sa krilom BESE - Alternativa Afrima Gasija. To je sa druge strane pokazalo da se stranke Albanaca objedinjuju po nacionalnoj osnovi i nisu bile zainteresovane za stvaranje koalicije sa političkim strankama makedonskog bloka. Dogodilo se da stranke albanskog političkog bloka su dobili najviše glasova na svim dosadašnjim

⁶ Džaferi je raspisao izbore 21. aprila, *Макфакс*, 9.2.2019. Цафери распиша претседателски избори за 21 април, *Макфакс* (makfax.com.mk).

izborima, koje je uticalo da oni dobiju veću političku samouverenost. Tome treba dodati i opšte stanje u vladi SDSM kojim je rukovodio Zoran Zajev, koja je još više napadana za korupciju i povezanost u toj radnji sa Specijalnim tužilaštvom, a i nekim drugim kriminalnim strukturama⁷. I pored ovakvih vidljivih propusta, SDSM zadržava svoju samouverenost i nadmenost u političkim odnosima. To nije bio rezultat njenog rada već rezultat minulog procesa i načina na koji je ostala na vlasti. Pri tome treba imati u vidu međunarodni uticaj i pomoć koju je dobijala kao stranka sa zadatkom da koregira prošlu vladavinu stranke VMRO-DPMNE i njenog lidera Nikolu Gruevskog. Ovdje treba imati u vidu i odnos DUI, tj. Alija Ahmetija koji se trajno oprijedjelio za Zajeva zbog svojih računica i računica svoje stranke.

Pokušaji za stabilizaciju na političkoj sceni

Sada najveća opoziciona politička stranka VMRO-DPMNE Nikole Gruevskog izvršila je neke promjene. Promjenilo se njeno rukovodstvo, ali nije došlo do vidljivih rezultata. Sama stranka na sebi je imala teret, navodnog neuspjelog rada njenog lidera i njegovo napuštanje Makedonije. Stranka je bila pod velikim pritiskom da se distancira od njenog bivšeg šefa i da vodi sopstvenu autonomnu politiku, ali promjene, jednostavno, nisu bile moguće u uslovima nametnute sa strane. Činjenica je da novo rukovodstvo VMRO-DPMNE nije uspjelo da prezentira svoje jasno stanovište o ugovorima za prijateljstvo i saradnju sa Grčkom i Bugarskom. Deklarativno je bilo ponašanje da prihvata ugovore (promjena imena i drugo) ali i bilo je i enormno desnih struja iz stranke koje su se zalagale za napuštanje pomenutih ugovora. Razumije se, da je i samo članstvo bilo razočarano i dezorjentirano jer nije dobilo jasan stav šta dalje, a to se odrazilo i na rezultate na izborima, kada razočarano članstvo nije dovoljno podržalo svoju stranku. Pojavile su se i neke nesuglasice kod članova u rukovodstvu stranke umiješani u koruptivnim aktivnostima da se tajno dogovaraju sa rukovodnim ljudima iz SDSM i direktno sa liderom Zoranom Zajevim o njihovom oslobađanju od odgovornosti ukoliko pređu na stranu SDSM⁸. U vezi sa time bile je potrebno spomenuti da se javno govorilo i o nekom "puču" u rukovodstvu stranke VMRO-DPMNE⁹. Krajno nekorektnu ulogu je odigrao raniji ministar spoljnih poslova R. Makedonije koji

⁷ Vidi. Fridom Haus: Korupcijata, selektivnata pravda, seriozen problem vo Makedonija, *Ekspres*, 23. 06 2020:

[https://mk/fridom-haus/korupcijata-selektivnata Pravda-seriozen problem - vo makedonija](https://mk/fridom-haus/korupcijata-selektivnata-pravda-seriozen-problem-vo-makedonija).

⁸ Primjera tome može se navesti ponašanje ranijeg direktora UBK (Uprava bezbednosti i kontrarazumjevanja) Saše Mijalkova koji je navodno, obezbjeđivao parlamentarne glasove za promjenu Ustava R. Makedonije u prethodnoj fazi. Neposlušnost su pokazali i neki drugi članovi rukovodstva stranke i u tome se ukazuje na Mitka Jančeva, gradonačelnika Kavadaraca.

⁹ Бараат оставки во ВМРО-ДПМНЕ кога јавноста чека влада. *Експрес*, 21. 8. 2020. <https://expres.mk/baraat-ostavki-vo-vmro-dpmne-koga-javnosta-čeka-vlada>.

je za vrijeme vlade Nikole Grujevskog, nekoliko godina bio u Vašingtonu u svojstvu pregovarača sa Grčkom o imenu Makedonije, postao ministar za spoljne poslove u vladi SDSM Zorana Zajeva. Bio glavni nosilac aktivnosti za promjenu imena.

Neki lideri političkih stranaka albanskog bloka, kao naprimjer lidera DUI-a Ali Ahmeti, koristeći situacija nastalu sa neodgovornim upravljanju države, vidjeli su šansu da postave neke drugačije uslove za njihovo učešće u vladi. Tako je postavljeno pitanje izbacivanja novog političkog parole u zahtjevu Albanac - premijer. To je bilo prvi put u historiji Makedonije da se to zahtjeva. Sam taj zahtjev ukazuje na velike albanske ambicije ka vlasti ali se odrazio i na broj dobijenih poslaničkih mjesta. Tačnije ta izjava Alija Ahmetija o premijeru-Albanacu, stranci DUI je donela 15 poslaničkih mjesta pa stranku pretvorio u faktor koji je prilikom formiranje vlade bio nezaobilazan. Naravno da je teško pretpostaviti dali su sami članovi DUI-a vjerovali u ovu parolu ali su se uvjerali da im nosi izborne rezultate. Treba naglasiti da albanska politička stranka lidera Alija Ahmetija nije dobila svoje pozicije nekom svojom konstruktivnom politikom, već je to uspjela zahvaljući nedosljednosti politike makedonskih partija. Ohrabren brojem poslanika politička stranka DUI postavljala je nove i nove uslove prilikom formiranja nove vlade do toga da je potrebna veća hrabrost kod same stranke DUI da preuzimu veće odgovornosti u novoj vladi.

Posljednji izbori u R. Severnoj Makedoniji su bili sprovedeni u uslovima ograničenja koja je naložila pandemija koronavirusa. U tim uslovima pojavile su se i sumnje da je bilo i falsifikovanja i nekontroliranog ubacivanja listića u kutije bez kontrole biračkih organa. Zbog nezadovoljstva sa promjenom ustavnog imena veliki broj glasačkih listića dopisivanjem nečega, su postali nevažeći. To se naročito videlo prilikom sumiranja rezultata od strane biračkih organa kod stranke VMRO-DPMNE. Njihovi glasači nisu prihvatili ime "Severna" pa su dopisivanjem na same listiće, iste pretvorile u nevažeće, a time je VMRO-DPMNE, kako je tvrdila, izgubila nekoliko poslanika¹⁰.

Uticaj spoljnog faktora na političke procese u R. (Severnoj) Makedoniji

Realno stanje na političkoj sceni ukazivalo je na to da se ne može govoriti za stabilizaciju. Sveukupno stanje u zemlji bilo je rezultat sveukupnosti stanja unutrašnje i spoljne politike i njihovog uticaja. Slabi rezultati političkih elita doprinijeli su ka daljem ekonomskom zaostajanju. Bilo je problema i u spoljnoj politici sa susjednim zemljama kao rezultat blokada prijema u EU. Severna Makedonija nije mogla da odgovori na politiku djelovanja njenih

¹⁰ O zvaničnim rezultatima više videti na stranicu Državne Izborne komisije: https://wwwsec.mk/parlamentarni_izbori_2020?thumbnail_id=694#.

susjeda, pre svega Grčke ali i Bugarske. Bugarska je, nakon postignutog ugovora sa Grčkom za promjenu imena i druge obaveze, preduprijedila Makedoniju na mogućnost blokiranja procesa ka evropskoj integraciji zbog neispunjenih obaveza iz obostranog ugovora i na teškoćama funkcioniranja multidisciplinarnе ekspertne komisije o historijskim i obrazovnim problemima¹¹.

Prilikom formiranja nove vlade u Severnoj Makedoniji 2020. godine odnos pojedinih lidera albanskih stranaka za makedonsku političku scenu bio je veoma iznenađujući. I ranije je postajalo, nepisano pravilo, da vladu sastavljaju pobjedničke partije oba bloka. DUI 2016. godine nije poštovao to pravilo i nije pristao formirati vladu sa strankom VMRO-DPMNE koja je odnijela izbornu pobjedu za dva poslanika više od SDSM. Međutim, 2020. godine tražila je da se poštovanje ranijeg dogovora, pa vladu formirale SDSM koja je odnela pobjedu sa dva poslanika više i DUI. Ne treba izgubiti iz vida da u ukupnom ponašanju albanskih političkih partija veliki je bio uticaj Albanije, tj. tadašnjeg albanskog premijera Edija Rame, koji u razgovorima sa liderima albanskih stranaka naložio tzv. “Tiransku platformu”. Sam taj čin je smatran kao miješanje u unutrašnje stvari R. Severne Makedonije.

Govoreći o spoljnom faktoru treba konstatirati da uticaj suseda Severne Makedonije nije bez uticaja šireg faktora tj. politike SAD na Balkanu. Uticaj SAD u Makedoniji se naročito odvija preko Ambasade SAD, ali se takođe ostvaruje preko političkih stranaka Albanaca u Makedoniji. U vezi s tim, poznato je da albanske stranke u Makedoniji veoma revnosno ističaju saradnju sa SAD. U politici su sasvim lojalni prema SAD koga smatraju strateškim partnerom Severne Makedonije, naročito nakon “Ukrajinske krize”.

Treba imati u vidu da R. Severna Makedonija nije mogla da ima neku zapaženiju ulogu na Balkanu. Veću i ekonomski stabilniju državu od nje na nju gledaju kao na mogućem faktoru za destabilizaciju, naročito zbog političkog odnosa Albanaca i opasnosti od ponavljanja mogućeg međuetničkog sukoba od 2001. godine. Tom stanju doprinosi sam premijer Zoran Zajev, koji da bi ostao premijer prihvatio, da albanski jezik bude služben jezik na čitavoj teritoriji¹². Njegovu politiku produžio je njegov nasljednik stranke SDSM i premijer Dimitar Kovačevski. To nije sa zadovoljstvom prihvatio dio makedonske populacije, naročito stranka VMRO-DPMNE koja je smatrala da se time gubi identitet makedonske nacionalnosti, te da je Makedonija država, pre svega, makedonskog naroda.

Kao zaključnu ocenu može se navesti podatak da su izbori 15. jula 2020. godine pokazali da je zategnutost prisutna i u međunacionalnim odnosima. Pregovori o sastavu nove vlade i održive parlamentarne većine poslanika jasno su pokazale da su apetiti albanskih političkih stranaka vidljivo

¹¹ O ovim pitanjima vidi: Вонредна вест: Бугарија почна со блокадата на македонските преговори со ЕУ, *Експрес*, 15.9.2020. Vidi i Меморандум в ЕС: 28 г. България подкрепя Македония, Скопие не спазва договора, мълчи за избиването на десетки хиляди. – *БГНЕС*, 17.09.2020.

¹² Zakon je objavljen u “Služben vesnik” od 15. 1. 2019. godine.

porasle. Isticanje zahtjeva već ranije pomenute parole premijer-Albanac, mada je bio teško ostvariv, privukao je pažnju svih albanskih političkih stranaka. Pitanje je bilo više simboličnog karaktera ali je suprotnim biračima trebalo pokazati da je albanska zajednica sazrela i da je već potrebno da preduzme veću odgovornost, naročito što makedonska nije dovoljno uspjela da stabilizira državu, prije svega ekonomski i u evropskim integracijama. Naravno da je time iskazano i nepovjerenje prema premijerima koji su proizilazili iz makedonskog bloka stranaka i to jeste polički problem na svoj način.

Ideja premijer-Albanac, koja je proizlazila iz redova stranke DUI Alija Ahmetija bila je veoma privlačna ideja za Albansku populaciju u Makedoniji, ali i kod susjeda u Albaniji na bazi međusobnih odnosa sa Tiranom¹³. Ne treba odbacivati i permanentnost njihovih zahtjeva o objedinjenju svih Albanaca u jednoj državi, predstavljenog u “Tiransku platformu” kao kulturni i ekonomski program razvoja, koji u zadnje vrijeme dobijao i političku težinu. Albanci kako u R. Severnoj Makedoniji, tako i u drugim dijelovima Balkana svjesni su bili teškoćama napretka ka EU, pa su aktivirali i druge političke opcije. Tako poslije dobijanja najznačajnijih resora u vladi Zorana Zajeva (Ministarstvo spoljnih poslova i prvi zamjenik premijera–Albanac) produžili su svoja nastojanja za funkciju premijer-Albanac. Moguće je da samo to ne bi imalo neki praktičan značaj, ali je imao važan psihološki značaj kod Albanaca i za autoritet stranke DUI takođe kod Albanaca. To su Albanci prihvatili kao prelaz preko političkog rubikona u upravljanju zemljom, ali i kao nov odnos prema svim Albanacima na Balkanu.

Prioriteti Republike (Severne) Makedonije u datoj situaciji na Balkanu

Kada bi napraviti pokušaj da damo neke konkluzivne ocjene o Severnoj Makedoniji, tj. da sistematiziramo neka ključna događaja na unutrašnjem i na spoljnom planu može se reći:

Prvo, to je permanentno pogoršanje ekonomskog stanja. Ekonomija nije dobila potrebno ozdravljenje već se stalno pogoršavala i u svakom trenutku postojala je mogućnost da izazove i političku destabilizaciju, pa u najgorem slučaju da dovede i do gubljenja onoga koje je već postignuto, tj. gubljenje makedonske državnosti kao rezultat raspada same države.

Drugo, međunacionalni odnosi i postojanje latentnog nepovjerenja između nacionalnih zajednicama. Činjenica je da samo jedan politički, pa i ekonomski problem može izazvati međunacionalni sukob većih razmjera.

Republika Makedonija još davno, prije nego je dobila novo ime, priznala je Kosovo¹⁴ u ne tako povoljnim okolnostima. To priznanje nije bilo

¹³ O ulozi Albanije među Albancima v. Боби Бобев, Албания: трудният път към напредъка. – В: Костов, А. (Съст) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, 83–86.

¹⁴ O Kosovu i njegovoj balkanskoj politici vidi kod: Б. Бобев, *Косово между проблемите и напредъка*. – В: *Балканите през второто десетилетие на 21 век*, София, Парадигма 2015,

rezultat širokog ubjeđenja već praktični politički korak da bi se udovoljili zahtjevi albanskih političkih stranaka u Makedoniji, koji su tražili priznanje Kosova. Naravno, to nije dobro primljeno sa strane R. Srbije koja se suprostavljala i na kraju prihvatila tu realnost, ali su ostali tragovi nepoverenja.

Jasno je da se prioriteti Severne Makedonije tokom godina mijenjali, ali jezgra tih prioriteta povezana su sa bezbjednosnim opstankom države ali i sa postojanim aktivnostima za članstvo u EU. Uz ove osnovne postulate bili su sprovedni nekoliko izbora, pa prilikom konstituiranja vlade i vlasti vodilo se računa da se ne bi poremetili ti osnovni postulati. Čak i samo pitanje postavljeno na referendumu u vezi s promjenom imena Makedonije bilo je dosta zakumflirano da bi se stekao utisak da je cilj ulazak u EU, a ne promjena imena sa idejom za tobožnjim prijemom Makedonije u NATO i Europsku uniju. Tumačenje referendumskih rezultata je posebno i dalje još sporno pitanje.

Treba zabilježiti da ekonomska pitanja u prošlosti nisu dobila potreban tretman. Tako se dogodilo da ne samo privatizacija, nakon osamostaljena Makedonije, da nije bila završena kako treba već i druga aktuelna pitanja ekonomije nisu dobijale željeni tretman. Razumije se, da je to dovelo do razočarenja kod mlade generacije koja traži izlaz od toga odlaskom u europske i preookeanske zemlje.

O odnosima R. Severne Makedonije sa susjednim državama

Na ovaj ili onaj način ovo smo pitanje dotakli i prethodno. Ali imajući predvid specifičnu poziciju R. Severne Makedonije na Balkanu, ovo pitanje treba i dalje, kao značajno, potencirati. Činjenica je da je pozicija Makedonije na Balkanu veoma delikatna. Ne samo zbog historijskih tokova i turbulencija u prošlosti već i zbog savremenih pretenzija pojedinih država, ako ne i svih, njenih susjeda. Nije slučajno što još u početnim razmišljanima o prijemu Makedonije u EU postavilo se pitanje o uređenju njenih odnosa sa njenim susjedima. U vezi toga vlada Zorana Zajeve sebi je postavila obavezu da se ubrza potpisivanje ugovora o dobrosusjedstvu i međusobno prijateljstvo i saradnju sa Bugarskom i sa Grčkom, čiji su zahtjevi prema R. Makedoniju već i ranije bili poznati. Sa Bugarskom nabrzinu je stvorena mješovita komisija sa zadatkom da radi na pojedinim problemima i odnosima iz prošlosti i da usaglasi neka nerješena pitanja i nesporazume između obje države¹⁵.

185–220; Nadya Boyadjieva, The Kosovo crisis (1999) and its consequences for Russian security policy and Russian-NATO relations, в: *Доклади от годишна университетска научна конференция 28-29 Май 2020 г.* Велико Търново, НБУ „Васил Левски“, 2020, Том 9, 186–196.

¹⁵ Više o zvaničnoj grčkoj politici prema susjednoj R. Severnoj Makedoniji v: Юра Константинова, „Съвременната одисея“ на Гърция: предизвикателства и нови възможности,

Odnosi Skopja sa Sofijom su postali dosta delikatni. Ugovor o prijateljstvu, dobrosusjedstvu i saradnju uglavnom je spao na formiranje pomenute mješovite komisije eksperata za historijska i obrazovna pitanja¹⁶. Komisija nije dala očekivane rezultate. U tumačenju mandata Komisije obje strane su imale svoje gledanje. Konkretnije, bugarski dio Komisije zastupa je bugarske naučne teze u historijskoj i lingvističkoj nauci, koji negiraju postojanje makedonske nacije, jezika i autohtone makedonske historije. Makedonska strana ovo pitanje smatrala je kao nebitni formalni uslov za prijem u NATO i za početak pregovora za EU. U Sofiji su očekivali da Komisija da suštinski doprinos u promjenama historiografije i udžbenika tamo gdje smatra da ima eventualna antibugarsku usmjerenost. Međutim, Skopje ne namjerava da se nešto promjeni u tumačenju historije i jezika i njihovu primjenu. Da je to tako govori i jednostrani prekid rada Komisije sa makedonske strane krajem 1919. godine u Sofiji. Prekid njenog rada dogodio se nakon posljednje sjednice 26. i 27. novembra 1919. godine, a to je objašnjeno da se traži zbog zakazanih prijevremenih parlamentarnih izbora¹⁷ u Makedoniji. Bugarska je taj prekid tumačila da se događa zbog postavljanje njenih zahtjeva oko kojih u historijskom i jezičnom kontekstu nisu se mogli sporazumeti. To se tumačilo tako da izbori nisu smatrani kao razlog već kao izgovor. Sama Komisija nije stvorena kao politički organ, ali diskusije o tim temama za koje ne postoji usaglašen odgovor za historijska pitanja u suštini nju pretvara u takav organ. Može se reći i to da nije dobro osmišljeno samo formiranje komisije. U njenom sastavu se nalaze ljudi koji su bliski politici ili nezavisno od toga zastupaju stavove svoje struke u određenim oblastima historije ili jezika pa se ne može očekivati da promjene svoj naučni stav u kompromis.

Zbog pomenutih teškoća došlo je do toga da obostrani dijalog i sam Dogovor o prijateljstvu, dobrosusjedstvu i saradnju ne funkcioniše dobro i ne donosi napredak i u ekonomskoj sferi. Na mjesto toga došlo je do pogoršavanja obostranih odnosa kao rezultat pomenutih izazova koja postavljaju historijska i lingvistička pitanja. Fokus rada ove mješovite komisije se usmjerava prema ličnostima i datumima koji su važni i za obje zemlje pa se ne može postići saglasnost o njima. Usljed toga proizlazi da su to naučna pitanja, koja su razmatrana i prije i koja zauzimaju neko mjesto u odgovarajućim historiografijama. Ili konkretnije, bugarski dio Komisije nastoji da se priznaju naučna dostignuća u historijskoj i lingvističkoj oblasti, koje negiraju makedonski jezik i samostalnu makedonsku historiju prije 1945. godine koje za

v: Костов, А. (Съст) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, Парадигма 2019, 128–131.

¹⁶ Ugovor o prijateljstvu, dobrosusjedstvu i saradnju između Republike Bugarske i Republike Makedonije je potpisan 1. avgusta 2015 godine, a oficijalno stupa na snagu 14. februara 2018. godine. <https://www.mfa.bg/uploads/files/15010933550Dogovor-RM-RB.pdf>.

¹⁷ Vidi: Българо-македонската комисија за цикли, чака изборите в Македонија, 29.11.2019. <https://newsbg/politics/balgaro-makedonskata-zatsikli-chaka-izborite-v-mskedoniya.html>.

makedonski dio Komisije nije prihvatljivo. Oni brane svoje teze i argumente, kao jedino pravilne.

U bugarskoj publicistici, ne rijetko, je optuživan “makedonizam” kao uzrok za stvaranje nepovjerenja između ove dvije susjedne zemlje. Mora se priznati to da je “makedonizam” imao značajnu ulogu i prilikom konstituisanja R. Makedonije i stvaranju njene nezavisnosti. Istovremeno neke od ostalih njenih susjeda podržavaju nezavisnost Makedonije, ali grade svoju strategiju te podrške, odnosno koriste svoj uticaj preko kulturnih aktivnosti (muzika, film, zatim otvaranje i rad pojedinih kulturnih centara koji ranije nisu postojali). Takođe i sami procesi prilikom raspada SFR Jugoslavije i stvaranju nezavisnosti ovih država “makedonizam” je postao jedan od važnih motiva toga procesa. Taj proces u Severnoj Makedoniji i u ostalim republikama Jugoslavije je ocjenjivan negativno kao antibugarski proces dok je u Makedoniji bio pozitivan. Činjenica je kako su obje zemlje isuviše bile preokupirane sa nacionalnim problemima i prije svega historijskim i jezičnim u obostranim odnosima zapostavljeno je pitanje, koje trebalo da bude osnovno pitanje, a to je ekonomska saradnja. Nema porasta ekonomske saradnje kao ni infrastrukturna izgradnja osnovnih koridora¹⁸.

U zadnjim mjesecima 2020. godine političko i ekonomsko stanje u zemlji bilo je pod velikim uticajem nametnutog od pandemije koronavirusa. Da bi sačuvala ekonomiju vlada je bila prinuđena na povećanju duga do 60% BP. Vlada je uložila dopunske mjere da bi dobila kredite od MMF i Svetske banke. Njima su se pokrivali platni deficit i rješavali socijalni problemi. Dobar dio sredstva bio je upotrijebljen radi pokrivanja rashoda čestih parlamentarnih i lokalnih izbora u zemlji.

Na kraju drugog desetljeća teško je govoriti o demokratizaciji i napretka u demokraciji u Severnoj Makedoniji obzirom na to da su važniji mediji države pod kontrolom vlasti¹⁹. Javnosti se podnosi informacija da vlada ulaže velike napore i ima uspjeh u borbi sa pandemijom, ali se u velikoj mjeri prikriva stvarno stanje stvari.

Može se zaključiti da se na makedonskoj političkoj sceni teško postiže potrebno pomirenje. Nezadovoljstvo i revanšizam su stalno prisutni pa se čak i povećavaju dok od krhke parlamentarne većine ne mogu se očekivati realne reforme i pored toga što vlada objavljuje takve informacije svakodnevno. U jednom dijelu makedonskog društva je prisutno ubjeđenje da na rukovodećim dužnostima u državi su postavljeni diskreditirani i prije svega korumpirani kadrovi koji po svemu sudeći neće dugo ostati na tim pozicijama. Nova vlada SDSM još na početku njenog mandata neizbježno se sukobila sa starim problemima i zajedno sa albanskom DUI-em, vodeća koalicija je postavljena

¹⁸ Георгиевски: Шах-мат од Белград за македонско-бугарските дискусии, 3.8.2020.
<http://expres.mk/gorgievski-shah-mat-od-belrad-za-makedonsko-bugarските-diskusii>.

¹⁹ Нов прогон на новинар од обвинителството за објава од јавен интерес. *Експрес*, 27.8.2020; Златев: Милијарда евра СДСМ ги задолжи граѓаните за да ги искористи за предизборен поткуп. *Курир*, 17.8.2020.

pred velikim izazovima. U tom smislu konflikti i politička nestabilnost zemlje bit će dio njenog svakodnevlja.

Zaključak

Procesi političkih promjena su se intenzivirali u Republici (Sjevernoj) Makedoniji u posljednjim godinama, posebno nakon 2015. godine. Uz pomoć spoljnig faktora i kao rezultat unutarnjih političkih događaja tokom tih godina, situacija u Republici Severnoj Makedoniji karakterizirana je tri ključne promjene: vlasti, imena i Ustava države. Desetogodišnje vladavine IMRO-DPMNE i premijera Nikole Gruevskog (2006–2016) stvorile su tenzije među nekim od vodećih političkih stranaka, naročito SDSM-om. Optuživali su ga za korupciju i za zaustavljanje procesa pridruživanja NATO-u i EU. Prava prilika za promjenu vlasti u Republici Severnoj Makedoniji stvorena je Pržinskim sporazumom (2015) uz aktivnu pomoć predstavnika EU. Čvrst stav premijera Gruevskog protiv promjene imena zemlje pod pritiskom i s obzirom na evaluaciju za pristupanje NATO-u i EU nije dobro primljen u zapadnom svijetu. S druge strane, upravo je SDSM bila stranka čiji je predsjednik Zoran Zajev otvoreno i jasno podržao promjenu imena. To je bila bolna tema za veliki dio stanovništva Republike Severne Makedonije, ali su postojali realni uvjeti za promjenu imena zbog etničkog sastava zemlje. Albanska zajednica zauzela je čvrst stav u podršci novom imenu. Spretno su iskoristili potpisivanje Prespanskog sporazuma između Republike Severne Makedonije i Grčke 2018. godine kako bi proširili svoja prava i učinili albanski jezik službenim na cijelom području zemlje. Poboljšani odnosi sa susjedima bili su važan preduvjet za pristupanje NATO-u i za početak pregovora s EU. U tom smislu, sporazum s Grčkom prethodio je sporazumu između Republike Severne Makedonije i Bugarske. Ozbiljan izazov pred stabilizacijom i procesom EU integracije Republike Severne Makedonije nije samo unutarnji utjecaj izražen kroz slabe političke elite, ogromne ekonomske probleme, stalne tenzije u međunacionalnim odnosima, neuspjeh u borbi protiv korupcije i postojeću političku osvetu, već i spoljni utjecaj, usklađivanje s provedbom sporazuma sa susjedima. Ipak, kasniji događaji su jasno pokazali da Republika Severna Makedonija nije bila spremna za pristupanje EU ni pod novom vladom, dok je članstvo u NATO-u, koje je trebalo da se dogodi 2008. godine u Bukureštu, postalo stvarnost tek godinama kasnije, nakon promjene imena zemlje.

Summary

Processes of political changes escalated in the Republic of (North) Macedonia in recent years, and especially after 2015. With the help of the external factor and as a result of the internal political events during those years,

the situation in the RNM is characterised with three key changes: of the power, name and Constitution of the state. The ten years during which the IMRO-DPMNU and Prime Minister Nikola Gruevski were in power (2006–2016) generated tension among some of the leading political parties, notably the SDUM. They accused him of corruption and of stopping the processes of NATO and EU accession. A real opportunity for change of the rule in the RNM was created with the Pržino Agreement (2015) and with the active assistance of the EU representatives. Prime Minister Gruevski's firm stand against the change of the country's name under pressure and on its evaluation with a view to NATO and EU accession was not well received in the Western world. On its part, precisely SDUM was the party whose president Zoran Zaev openly and clearly supported the name change. That was a painful issue for a large part of the population of the RNM, but real conditions for a change of the name existed on account of the country's ethnic composition. The Albanian community took a firm stand in support of the new name. They skilfully used the signing of the Prespa Agreement between the RNM and Greece in 2018 to expand their rights and to make the Albanian language official over the entire territory of the country. Improved relations with the neighbours were an important prerequisite for NATO accession and for the start of the EU negotiations. In this connection, the agreement with Greece was preceded by an agreement between the RNM and Bulgaria. A serious challenge before the stabilisation and the process of EU integration of the RNM is perceived not only in the internal influence expressed with weak political elites, enormous economic problems, constant tension in the inter-ethnic relations, failure to cope with the corruption and the existing political revenge seeking, but also in the external influence, complying with the implementation of the agreements with the neighbours. However, later events clearly showed that the RNM was not ready for EU accession under the new government as well, whereas its NATO membership, which was to happen in 2008 in Bucharest, became a fact years later after the country's name was changed.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

1. Boyadjieva, Nadya. The Kosovo crisis (1999) and its consequences for Russian security policy and Russian-NATO Relations. – В: *Доклади от годишна универзитетска научна конференция 28-29 Мај 2020 г.* Велико Търново, НВУ „Васил Левски”, 2020, Том 9, 186–196.
2. Бобев Б. Косово между проблемите и напредъка. – В: *Балканите през второто десетилетие на 21 век*, София, Парадигма 2015, 185–220.
3. Бобев Боби. Албания: трудният път към напредъка. – В: Костов, А. (Съст.) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, 83–86.
4. Константинова Юра. „Съвременната одисея” на Гърция: предизвикателства и нови възможности. – В: Костов, А. (Съст.) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, Парадигма 2019, 128–131.

5. Стамова, М. Република (Северна) Македония: трънливият път към евроатлантическата интеграция. – В: Костов, А. (Съст.) *Новите предизвикателства пред Балканите*, София, Парадигма 2019, 197–222.
6. Стамова, М. Република Македония: реални или надценени амбиции. – В: *Балканите през второто десетилетие на 21 век*, София, Парадигма 2015, 221–254.
7. Стамова, Марияна. Република Македония: консолидация и евроинтеграция. – В: *Балканите през първото десетилетие на 21. век*, София, Парадигма 2012, 244–267.